

معرفی و نقد کتاب مقدمه‌ای بر ترجمه‌شناسی

اسماعیل فرنود*

چکیده

ترجمه‌شناسی شاخه‌ای از علوم انسانی است که به مطالعه سازمان‌یافته ابعاد نظری و عملی ترجمه می‌پردازد. از آن‌جا که این شاخه تقریباً نوپا به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی در بسیاری از دانشگاه‌ها تدریس می‌شود، نیاز است تا بیش‌تر به معرفی و منابع آموزشی آن بپردازیم. در این مقاله سعی شده تا کتاب مقدمه‌ای بر ترجمه‌شناسی اثر ماتیو گیدر که یکی از منابع جدید در حوزه ترجمه‌شناسی است معرفی شود. این کتاب در ده فصل مسائل و چالش‌های ترجمه‌شناسی از بدو پیدایش آن تا به امروز را مطالعه می‌کند و با تکیه بر جنبه‌های آموزشی تصویری جامع و کامل از ترجمه‌شناسی ارائه می‌دهد. این اثر اولین کتاب از مجموعه «ترادوکو» به سرپرستی ماتیو گیدر است.

کلیدواژه‌ها: ترجمه، ترجمه‌شناسی، نظریه‌های ترجمه، آموزش ترجمه، ماتیو گیدر.

۱. مقدمه

ترجمه‌شناسی حوزه‌ای میان‌رشته‌ای شامل عناصری از علوم اجتماعی و علوم انسانی است که به مطالعه نظام‌مند نظریه‌ها، توصیف و کاربرد ترجمه کتبی، شفاهی، چندرسانه‌ای، و ماشینی می‌پردازد. این رشته اکنون در بیش از ۷۰ کشور و ۲۰۰ دانشگاه جهان تدریس می‌شود. با وجود این‌که ترجمه قدمتی چندین‌هزارساله دارد، اما ترجمه‌شناسی به‌عنوان رشته‌ای نوپا شناخته می‌شود. هنوز در بسیاری از فرهنگ لغات فرانسوی واژه ترجمه‌شناسی (traductologie) وجود ندارد. واژه جدید «ترجمه‌شناسی» را، که از سال ۱۹۷۲ بر سر زبان‌ها افتاد، نخستین بار برایان هریس کانادایی مطرح کرد. اما هنوز آن‌طور که باید و شاید به‌عنوان

* دکترای ترجمه‌شناسی، دانشگاه پاریس ۱۰، پژوهش‌گر مرکز زبان‌شناسی مودیکو Farnoud13@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۷/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۹/۲۰

رشته‌ای مستقل خود را اثبات نکرده است. در کشور ما نیز همین مسئله صدق می‌کند و بسیاری از اساتید و دانشجویان تمایزی میان ترجمه‌شناسی و مترجمی زبان قائل نیستند. در این مقاله سعی کرده‌ایم تا یکی از مهم‌ترین کتاب‌های این حوزه، مقدمه‌ای بر ترجمه‌شناسی اثر ماتیو گیدر (Mathieu Guidère) چاپ سال ۲۰۰۸ انتشارات دوبویک (De boeck) بروکسل را معرفی و بررسی کنیم. در این کتاب ماتیو گیدر، استاد ترجمه‌شناسی دانشگاه ژنو و رئیس مرکز تحقیق و پژوهش در ترجمه و ترجمه هم‌زمان و مدیر مجموعه کتاب‌های ترادوکتو (Traducto)، سعی دارد که مبانی ترجمه‌شناسی را به صورت جامع و با زبانی ساده معرفی کند. ماتیو گیدر علاوه بر دیپلم عالی ترجمه و ترجمه هم‌زمان، دکترای زبان‌شناسی از دانشگاه سوربن پاریس دارد.

۲. مشخصات ظاهری و نگارشی

کتاب ۱۷۰ صفحه دارد و کار ویراستاری آن را ناتالی لوزو (Nathalie Loiseau) انجام داده است. جلد کتاب به رنگ صورتی طراحی شده است و کیفیت مطلوبی دارد. عنوان اصلی کتاب «مقدمه‌ای بر ترجمه‌شناسی» در بالا نوشته شده است و در زیر آن قید شده: «تأملی بر ترجمه: دیروز، امروز، فردا». در وسط جلد چهار کادر با عکس‌هایی از پرچم چند کشور، تصویری از یک رایانه، متنی به زبان انگلیسی، و هم‌چنین تصویری از خانمی با نوشته‌هایی به زبان چینی در کنارش دیده می‌شود. در پایین جلد در سمت راست، لوگوی گروه «ترادوکتو» با طرحی از تصویر برج بابل قرار دارد. در پایین جلد هم نشان انتشارات دوبویک درج شده است. در پشت جلد توضیحی درباره کتاب به همراه معرفی نویسنده می‌بینیم. در کل، طرح روی جلد، رنگ و طراحی متفاوتی نسبت به دیگر کتاب‌های دانشگاهی در این حوزه دارد و در عین سادگی جذاب و زیباست. کیفیت صحافی جلد نیز بسیار مطلوب است.

حروف‌نگاری متون ریزتر از حد معمول است و بهتر بود فونت درشت‌تری انتخاب می‌شد. نکته قابل توجه استفاده از فونت «کالیبری» است که کم‌تر در کتاب‌های دانشگاهی کاربرد دارد، اما خواندن متن را آسان کرده است.

از نقطه‌نظر ویرایش تخصصی سطح زبان این اثر ساده و مناسب دانشجویان است و از آن‌جا که نویسنده از زبان شناسان صاحب‌نام است قواعد نگارشی کتاب به دقت رعایت شده است.

۳. نظم منطقی و انسجام مطالب

ماتیو گیدر در پیش‌گفتار کتاب بر ابعاد آموزشی اثر تأکید می‌کند و بیش‌تر اساتید و دانشجویان را مورد خطاب قرار می‌دهد تا مترجمان حرفه‌ای را.

کتاب ۱۰ فصل دارد که همه فصل‌ها دارای مقدمه و نتیجه‌گیری‌اند. نکته‌ای که در همان ابتدا جلب توجه می‌کند وجود دو جدول در پایان هر فصل است که با زمینه خاکستری متمایز شده‌اند. اولی مربوط به معرفی منابع درباره موضوع همان فصل و جدول دیگر مربوط به طرح پرسش از مفاهیم کلیدی ذکر شده است. این پرسش‌ها برای اساتید بسیار مفید خواهد بود تا پس از تدریس هر بخش مروری بر مطالب آن به‌همراه دانشجویان داشته باشند.

در پایان کتاب، فهرست اصطلاحات و واژگان تخصصی و نمایه در اختیار خواننده قرار داده شده است که به کمک آن‌ها می‌تواند به‌سرعت مبحث مورد نظر خود را جست‌وجو و پیدا کند.

فصل‌های کتاب عبارت‌اند از:

۱. جایگاه ترجمه‌شناسی و تعیین زمینه‌های آن؛
۲. بررسی اجمالی تاریخ ترجمه؛
۳. رویکردها و الگوهای ترجمه؛
۴. نظریه‌های ترجمه؛
۵. مسائل و مشکلات ترجمه‌شناسی؛
۶. ترجمه مکتوب و ترجمه شفاهی؛
۷. تدریس و آموزش ترجمه؛
۸. زمینه‌های اختیارات مترجم؛
۹. حوزه‌های کاربردی ترجمه‌شناسی؛
۱۰. ترجمه ماشینی.

این ده فصل شاکله اصلی علم ترجمه‌شناسی را بیان می‌کنند، که هر کدام از آن‌ها به چندین شاخه و زیرمجموعه تقسیم می‌شوند. اگر این عناوین را با الگوی جامع ترجمه‌شناسی‌ای که جیمز هولمز (James Holmes) در سال ۱۹۷۲ در کنفرانس کپنهاگ ارائه داد مقایسه کنیم، تنها موردی که از چشم دور مانده و در این کتاب به آن پرداخته نشده است مربوط به مبحث «نقد ترجمه» می‌شود. با توجه به تعادل و نظم کتاب در تقسیم‌بندی عناوین،

شاید نتوان اشکالی جدی‌ای به این کمبود وارد کرد. به هر حال، می‌شد دیدگاه و نظریه‌های روز نقد ترجمه را بررسی کرد. از منظر دیگر شاید بتوان به نویسنده حق داد، چرا که این مبحث بیش‌تر حرفه‌ای و مربوط به چاپ کتاب و مرحله‌ای پس از انجام ترجمه است. از دیدگاه نگارنده این مقاله کتاب را می‌توان به دو بخش اصلی تقسیم کرد: بخش اول (فصول ۱ تا ۵) که در آن بیش‌تر جنبه نظری ترجمه و دیدگاه‌های روز ترجمه‌شناسی معرفی و تحلیل شده است و در بخش دوم کتاب (فصول ۶ تا ۱۰) بر ترجمه‌شناسی کاربردی و جنبه‌های عملی آن تأکید شده است.

۴. تحلیل محتوایی فصول

- در فصل اول کتاب، که خود به پنج زیرمجموعه تقسیم می‌شود، نویسنده سعی در تعریف ترجمه‌شناسی، معرفت‌شناسی ترجمه، و خاستگاه آن دارد و هم‌چنین به طبقه‌بندی این علم در میان علوم دیگر می‌پردازد. نویسنده با پرداختن به اصل ترجمه مبحث را آغاز می‌کند و حوزه مطالعاتی این رشته را با بیان تفکرات معرفت‌شناسی و مشخص کردن ماهیت میان‌رشته‌ای آن تعریف و محدوده‌ها و مرزهای ترجمه‌شناسی را در دنیای امروز تعیین می‌کند.

در صفحه ۱۲ کتاب در مبحثی با عنوان «ترجمه‌شناسی چیست؟»، پس از بررسی اصل و ریشه تاریخی لغت «ترجمه‌شناسی» و پس از نقل قول از چندین ترجمه‌شناس از جمله گارنیه (Garnier)، باسنت (Bassnett)، و لوفور (Lefevere)، در نهایت نویسنده ترجمه‌شناسی را به صورت کلی این‌گونه تعریف می‌کند: «در حقیقت، ترجمه‌شناسی رشته‌ای است که مطالعه هم‌زمان نظریه‌ها و جنبه‌های عملی ترجمه را در تمام سطوح و شکل‌های آن در بر می‌گیرد» (Guidère, 2008: 12).

در ادامه و در بحث معرفت‌شناسی ترجمه، نویسنده بدون وارد شدن به مبحث و جدال معروف «مقدم بودن نظریه بر عمل یا عمل بر نظریه»، ترجمه‌شناسی را رشته‌ای معرفی می‌کند که عمل ترجمه و داده‌های تجربی تأثیری مستقیم بر نظریه‌های ترجمه دارد و هم‌چنین انجام عمل ترجمه بدون تفکر درباره نظریه‌ها و گفتمان ترجمه‌شناسی را کاری عبث و شکست‌خورده معرفی می‌کند. در واقع، جنبه تئوری و کاربرد عملی آن هر کدام بدون دیگری بی‌معنا و مفهوم است.

ماتیو گیدر در تعریف جایگاه علم ترجمه‌شناسی (صفحه ۱۷) اعتقاد دارد، اگر ترجمه به‌منزله محصول مطالعه شود، به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از علوم زبان بیش‌تر به جنبه‌های زبانی و

زبان‌شناسی آن پرداخته می‌شود. اما اگر فرایند ترجمه و چگونگی انجام ترجمه مد نظر باشد، ترجمه‌شناسی در کنار علوم چون علوم انسانی، عصب‌شناسی، و علوم طبیعی قرار می‌گیرد و دایره آن بسیار گسترده‌تر خواهد بود.

در انتها و در بخش منابع پیش‌نهادی، آثاری از نظریه‌پردازانی چون جیمز هولمز، میشل بالارد (Michel Balard)، و نیومارک (Newmark) پیش‌نهاد شده که همگی در زمینه تعریف و مبانی ترجمه‌شناسی به چاپ رسیده‌اند.

- فصل دوم کتاب نگاهی تاریخی به ترجمه و همچنین مطالعه‌ای کوتاه درباره تئوری‌های اصلی آن دارد. در این فصل، نویسنده ابتدا به معرفی اسطوره‌های تاریخی ترجمه و سپس به سیر تاریخی مفاهیم اصلی ترجمه می‌پردازد.

سه خاستگاه اصلی ترجمه به صورت خلاصه در صفحه ۲۰ کتاب معرفی شده‌اند. از برج بابل (Tour de Babel) و هفتادگانی^۱ (Septante) به عنوان دو ریشه اصلی ترجمه نام برده شده است، اما نویسنده آغاز ترجمه و اهمیت آن را بیش‌تر وابسته به عهد عتیق (کتاب مقدس یهودیان) می‌داند.

بنا به گفته ماتيو گيدر، ترجمه‌شناسی پیشینه‌ای بالغ بر بیست قرن دارد. او کل تاریخ ترجمه‌شناسی را به دو دوره تقسیم می‌کند. دوره اول از تاریخ باستان (Antiquité) شروع می‌شود و تا قرن هجدهم یا همان عصر روشنگری در اروپا ادامه دارد. در این دوره زمانی ترجمه‌شناسی بیش‌تر تحت تأثیر دیدگاه‌های مذهبی، سیاسی، ادبی، و فلسفی بوده است و بیش‌تر در قالب این موضوعات ایفای نقش می‌کرده است. اما در قرن نوزدهم، علم ترجمه خود را از قیومت علوم دیگر بیرون آورد و کم‌کم به عنوان رشته‌ای مستقل جای خود را باز و راه خود را جدا کرد.

در نهایت، در قرن بیستم و پس از جنگ جهانی دوم، با گشایش مدارس ترجمه هم‌زمان، پژوهشگاه‌ها، مراکز بزرگ تحقیقاتی، و رشته‌های دانشگاهی منحصر به ترجمه، این رشته استقلال خود را تحکیم کرد.

در ادامه، از صفحه ۲۳ تا ۳۹، در یکی از مهم‌ترین بخش‌های کتاب، مؤلف به مفاهیم دوگانه و متضاد در ترجمه می‌پردازد. درباره هر یک از این دوگانه‌ها توضیح و تعریفی مختصر ارائه شده است. این دوگانه‌ها از جمله نظریه در مقابل عمل، ترجمه‌پذیری در مقابل ترجمه‌ناپذیری، هنر در مقابل علم، مؤلف در مقابل مترجم، اصل در مقابل کپی، ترجمه در مقابل تقلید، وفاداری به متن در مقابل آزادی در ترجمه، و ترجمه در مقابل تفسیر از جمله مواردی بوده که مورد بحث قرار گرفته است.

- در فصل سوم، دیدگاه‌های مؤثر و نقش‌آفرین در ترجمه‌شناسی بررسی می‌شود. قسمت اول به بیان دیدگاه‌های زبان‌شناسی می‌پردازد که شامل سبک‌شناسی تطبیقی، زبان‌شناسی نظری، زبان‌شناسی کاربردی، و زبان‌شناسی اجتماعی می‌شود. در ادامه به دیدگاه‌های هرمنوتیک، ایدئولوژیک، متنی، ادبی، نشانه‌شناسی، ارتباطی، و شناختی پرداخته می‌شود.

این روش‌ها و الگوها مهم‌ترین دیدگاه‌های ترجمه در دهه‌های اخیر بوده‌اند که ترجمه‌شناسی به‌عنوان علمی میان‌رشته‌ای همواره با آن‌ها در ارتباط بوده است.

- فصل چهارم کتاب، همانند فصل سوم، ماهیتی کاملاً توصیفی دارد و به معرفی نظریه‌های ترجمه می‌پردازد. نویسنده نگاهی دارد به پنج شاخه اصلی نظریه‌های ترجمه یعنی نظریه تأویل متن (interpretative)، نظریه عمل‌گرایی (action)، نظریه اسکوپوس (skopos)، نظریه بازی (jeu)، و نظریه چندنظامی (polysystème).

گیدر این پنج نظریه را منحصراً نظریه‌های مختص ترجمه‌شناسی می‌داند که توصیف، توضیح، و شکل‌دهی ترجمه و فرایند آن را بیان می‌کنند. در واقع، این نظریه‌ها تفکری برخاسته از ترجمه را ارائه می‌دهند که شاکله اصلی رشته‌ای به نام ترجمه‌شناسی را تعریف و تعیین می‌کنند.

نکته جالب توجه این است که در کشور ما کم‌تر از این نظریه‌ها سخن به میان می‌آید و وقتی از تئوری‌های ترجمه صحبت می‌شود، موضوع فقط به بحث وفاداری در ترجمه و لفظ‌گرا یا معناگرا بودن ترجمه محدود می‌شود، آن هم به‌صورت کلی. معمولاً در کلاس‌های درس مترجمی زبان فرانسه در ایران، در تدریس و بحث در ترجمه‌شناسی، سخن از افکار ژان رنه لادمیرال (Jean-René Ladmiral) و از آن سو در نقطه مقابل آن، آنتوان برمن (Antoine Berman) است. به‌نظر به تفکرات این دو پیش‌تر از دیگر نظریه‌ها پرداخته شده است که البته این اسامی و نظریه‌هایشان در جای خود بسیار مهم و تأثیرگذارند.

اما ماتیو گیدر این پنج نظریه را مهم‌ترین و تأثیرگذارترین اصول ترجمه‌شناسی می‌داند:

- نظریه تاویلی یا مکتب پاریس: دانیکا سلسکویچ (Danica Seleskovich) و ماریان لدر (Marianne Lederer) بنیان‌گذاران این مکتب در مرکز آموزش عالی مترجمان اذیت (Esit) هستند. این نظریه بر اهمیت فهم و معنا در فرایند ترجمه تأکید دارد.

- نظریه کنش‌گرا یا آکسیون: این نظریه از سوی جوستا هولز مانتاری (Justa Holz Manttari) در آلمان مطرح شد که در آن ترجمه به‌عنوان ابزاری ارتباطی در موقعیت‌های مختلف حرفه‌ای مطرح می‌شود. بر اساس این نظریه، مترجم در تمام سطوح حرفه‌ای و ارتباطات نقش اصلی را ایفا می‌کند، در واقع مترجم نقشی محوری و اقتصادی در رابطه خریدار و مشتری دارد.

- نظریه اسکوپوس: بنیان‌گذار این نظریه زبان‌شناس آلمانی هانس ورمیر (Hans Vermeer) است. نظریه اسکوپوس به ترجمه به دید یک عمل با هدف و مقصود مشخص می‌نگرد و چنین می‌پندارد که هر ترجمه شنونده یا مخاطب مشخصی را پیش روی خود دارد. ترجمه یعنی ایجاد یک متن مقصد در محیطی عین محیط مقصد، برای هدف مقصد، و مخاطب مقصد در شرایط محیطی زبان مقصد.

- نظریه بازی: این نظریه از سوی ریاضی‌دان و دانشمند امریکایی جان فون نویمان (John Von Neumann) مطرح شد. نظریه بازی در مطالعه طیف گسترده‌ای از موضوعات کاربرد دارد. بر اساس این نظریه، با توجه به قرار گرفتن در موقعیت‌های مختلف باید تمامی راه‌کارها را سنجید تا بهترین راه‌برد اتخاذ شود و در نتیجه کم‌ترین میزان هدررفتگی با بالاترین سودآوری را داشته باشیم. این طرح نظر ترجمه‌شناسان را به خود جلب کرد که چگونه می‌شود الگویی برای ترجمه مدل‌سازی کرد تا مترجم در اتخاذ تصمیمات کم‌تر زمان و انرژی هدر دهد.

- نظریه چندنظامی: بنیان‌گذار این نظریه ایتمار اون زوهار (Itamar Even-Zohar) است. این نظریه به تحلیل و توصیف کارکرد و تحول ترجمه در میان نظام‌های ادبی و ادبیات ترجمه‌شده می‌پردازد. این نظریه ترجمه را زیرمجموعه‌ای از یک نظام پیچیده و فرهنگی می‌داند.

گیدر در نتیجه‌گیری این بخش (صفحه ۷۷) معتقد است، نظریه‌های ترجمه آن‌طور که باید مورد توجه مترجمان قرار نگرفته است؛ چرا که خیلی سریع راه‌کار و مثال‌های کاربردی را بیان نکرده‌اند و اغلب به توصیف فرایند ترجمه پرداخته‌اند.

- در فصل پنجم کتاب نویسنده به معرفی و تحلیلی بی‌طرفانه از مشکلات و مباحثی از ترجمه‌شناسی می‌پردازد که همواره مورد بحث و جدل بوده‌اند. مفاهیمی هم‌چون معنا، برابری، وفاداری، واحدهای ترجمه، و استراتژی‌های ترجمه. نویسنده در ۲۵ صفحه خلاصه‌ای مفید از مفاهیم اصلی ترجمه‌شناسی را، با رعایت کامل بی‌طرفی، ارائه کرده است. نویسنده اعتقاد دارد (صفحه ۱۰۳)، غالب این مفاهیم تا سال‌ها تحت تأثیر زبان‌شناسی بوده‌اند تا ترجمه‌شناسی. در واقع، با مفهومی چون برابری و گسترش آن در معنا، ترجمه‌شناسی به‌مرور زمان مسیرش را از زبان‌شناسی جدا می‌کند تا در طی زمان به‌عنوان رشته‌ای مستقل از زبان‌شناسی شناخته شود.

صفحه ۷۹ و ۸۰ کتاب به مبحث معنا در ترجمه اختصاص یافته است. مؤلف، به‌طور مختصر، معنا را از دیدگاه نایدا (Nida) و کتفورد (Catford) مطالعه می‌کند. نایدا معنا را به

سه نوع تقسیم‌بندی می‌کند: معنای مصداقی یا ارجاعی (sens référentiel)، معنای زبان‌شناختی (sens linguistique)، و معنای حسی و عاطفی (sens émotionnel). پس از توضیح چندخطی و مختصر، ماتیو گیدر به نظریه کنفورد درباره اختصاص معنا به زبان و غیرقابل انتقال بودن آن به زبان دیگر اشاره دارد. برای مثال، از دیدگاه کنفورد، متنی به زبان روسی معنایی روسی و ترجمه‌اش به زبان انگلیسی معنایی انگلیسی دارد. مؤلف در همین صفحه از کتاب (صفحه ۷۹) به تعریف معنا از دیدگاه ژاکوبسن (Jakobson) می‌پردازد سپس وارد بحث برابری می‌شود. از آنجا که کتاب به زبان فرانسه نوشته شده است و مخاطبانی فرانسه‌زبان دارد، بهتر بود در این قسمت به دیدگاه نظریه‌پردازان فرانسوی از جمله سلسکویچ (Seleskovitch)، لدر (Lederer)، لادمیرال (Ladmiral)، و برمن (Berman) هم اشاره‌ای می‌شد.

در پایان و بخش نتیجه‌گیری این فصل، گیدر معتقد است در ابتدا ترجمه‌شناسان به ترجمه به‌عنوان محصول پرداختند و به مباحثی چون معنا در ترجمه، وفاداری و خیانت در ترجمه، و واحدهای ترجمه پرداختند، سپس مطالعات به سمت فرایند ترجمه سوق پیدا کرد که خود مترجم و رفتارش تحلیل شد. مفاهیمی مانند، تصمیم و انتخاب مترجم، استراتژی‌های استفاده‌شده از سوی او، و مشکلات ذهنی و روان‌شناختی‌اش مطالعه و بررسی شد.

- فصل ششم کتاب به ترجمه شفاهی یا ترجمه هم‌زمان اختصاص دارد. نویسنده در این فصل گونه‌های مختلف ترجمه شفاهی، مانند ترجمه هم‌زمان و ترجمه کنفرانس، را بررسی می‌کند و همچنین به مطالعه تاریخچه ترجمه شفاهی و مطالعات جدید این رشته می‌پردازد. ماتیو گیدر بزرگ‌ترین تمایز ترجمه نوشتاری با شفاهی را زمان می‌داند. مترجم شفاهی زمان برگشت و تصحیح اشتباهات خود را ندارد. او باید تمام دانسته‌ها و اطلاعات خود را قبل از شروع کار آماده کند و هنگام کار نمی‌تواند از ابزارهای کمکی استفاده کند.

ترجمه شفاهی همیشه یکی از چالش‌های ترجمه‌شناسان بوده است. گروهی بر این باورند که ترجمه رشته‌ای جدا از ترجمه‌شناسی است، چرا که هیچ ارتباطی با تاریخ ترجمه و فلسفه آن ندارد. برخی دیگر ترجمه شفاهی را نوعی دیگر از ترجمه می‌دانند و آن را به‌عنوان شاخه‌ای جدانشدنی و وابسته به ترجمه‌شناسی تعریف می‌کنند. به عقیده ماتیو گیدر، ترجمه شفاهی تفاوتی فنی و تخصصی با ترجمه کتبی دارد؛ اما چالش‌ها، مشکلات، و مسائل اصلی آن با ترجمه کتبی مشترک و ماهیت آن وابسته به ترجمه و ترجمه‌شناسی است.

- فصل هفتم به‌طور کامل به آموزش ترجمه و تربیت مترجم اختصاص دارد. گیدر مشکل اصلی را در تمایز بین آموزش ترجمه و آموزش زبان می‌داند. تا سال‌ها ترجمه را تنها گذری ساده از زبانی به زبان دیگر می‌دانستند، اما امروزه زبان‌شناسان ترجمه را فعالیتی پیچیده می‌دانند که فقط به یادگیری و تسلط دو زبان محدود نمی‌شود.

به نظر نویسنده، تا سال‌ها آموزش ترجمه زیرمجموعه‌ای از آموزش زبان خارجی بوده است. به تدریج با پیدایش مراکز تربیت مترجم هم‌چون مکتب ژنو (Ecole de Genève) در ۱۹۴۱، مکتب پاریس (Ecole de Paris) در ۱۹۵۷، و مکتب مونس (Ecole de Mons) در ۱۹۶۲، آموزش ترجمه شکلی تخصصی‌تر به خود گرفت. به مرور زمان گروه‌های آموزشی ترجمه در دانشکده‌ها از گروه‌های زبان جدا شدند و به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی و مستقل شروع به کار کردند.

فاصله نظر و عمل از مسائل عمده در آموزش ترجمه، طراحی، و اجرای برنامه درسی است. در صفحه ۱۲۰ کتاب، گیدر آموزش ترجمه را انتقال تفکر و روح ترجمه به مترجمان جوان می‌داند. او هم‌چنین بر آموزش روش‌های پیاده‌سازی درست نظریه‌ها به دانشجویان در هنگام ترجمه تأکید دارد. در واقع آموزش ایده‌آل را آموزشی مبتنی بر پیوند نظریه و عمل تعریف می‌کند. اگر اساتید صرفاً عمل ترجمه و تمرین محض را بر روش‌ها و نظریه‌های ترجمه مقدم بدانند، آموزشی مبتنی بر تفکری سستی و نامناسب خواهد بود. برخی متن را در آموزش اولویت قرار می‌دهند و برخی مترجم و برخی خود فرایند ترجمه را. به عقیده نویسنده، امروزه با فناوری‌های جدید و ابزارهای آموزشی، جنبه عملی ترجمه بیش‌تر به سمت ترجمه به وسیله ماشین و نرم‌افزار گرایش دارد.

- در فصل هشتم، نویسنده حوزه‌های دیگری که مترجم می‌تواند در آن‌ها وارد شود و فعالیت کند بررسی می‌کند. این حوزه‌ها و زمینه‌ها بسیار متنوع و مختلف‌اند: ترجمه حقوقی و قضایی، ترجمه در حوزه پزشکی، و یا در حوزه اقتصادی. در این حوزه‌ها تخصص و اشراف بر موضوع اهمیت فراوانی دارد. نویسنده حوزه رسانه و ارتباطات را یکی از مهم‌ترین حوزه‌هایی معرفی می‌کند که مترجم با آن سر و کار دارد. برای مثال نقش مترجم در امر دوبلاژ و زیرنویس فیلم بسیار تعیین‌کننده و درخور توجه است.

- در فصل نهم کتاب، نویسنده به‌صورت خلاصه زمینه‌های کاربردی ترجمه‌شناسی را مطالعه می‌کند. او در این فصل مسائلی چون صنعتی شدن زبان و تأثیر تکنولوژی‌های جدید بر ترجمه‌شناسی را موشکافی می‌کند. مؤلف هم‌چنین به ابزارهای رایانه‌ای و نرم‌افزارهایی که در خدمت مترجم‌اند و او را در انجام کار کمک می‌کنند می‌پردازد. گیدر این ابزارهای

کمکی را به دو گروه اصلی تقسیم می‌کند: گروه اول ابزارهای نرم‌افزاری اند شامل برنامه‌های کاربردی (application)، ماژول‌ها یا پودمان (module)، و ابزارهای کمک به مدیریت. گروه دوم مربوط به ابزارهای زبان‌شناختی مدرن است که تصحیح‌کننده خودکار متن (غلطیاب‌های املائی و غلطیاب‌های دستوری)، مدیریت‌کننده‌های اصطلاحات (به مترجم اجازه می‌دهد تا بانک واژگان خود را در فرم الکترونیکی مدیریت کند)، فرهنگ لغت الکترونیکی و اینترنتی، موتورهای جست‌وجوی واژگانی و ... را شامل می‌شود. این ابزارها هم‌چون دستیار و همیار، مترجم را در انجام ترجمه یاری می‌کنند تا ترجمه با دقت و سرعت بالاتری انجام شود. در واقع فرایندی تعاملی بین انسان و رایانه شکل می‌گیرد که هدف آن افزایش بهره‌وری کل فرایند ترجمه است. معروف‌ترین نرم‌افزارهای این زمینه عبارت‌اند از: وردفست (Wordfast)، امگا تی (OmegaT)، و دژاوو (Déjà Vu).

نکته‌ای که باید به آن توجه کرد این است که ترجمه به کمک رایانه (T.A.O: Traduction assistée par ordinateur) را نباید با ترجمه ماشینی (T.A: Traduction automatique) اشتباه گرفت. مؤلف هم به درستی در دو فصل جداگانه به هر کدام پرداخته است. البته هر دو گرایش زیرمجموعه علمی به نام زبان‌شناسی رایانشی (linguistique informatique) هستند. دانشی که محصول هم‌کاری و تعامل دانشمندان، کارشناسان، و نظریه‌پردازان علوم زبان‌شناسی، علوم رایانه‌ای، هوش مصنوعی، ریاضی، منطق، علوم شناختی، روان‌شناسی شناختی، روان - زبان‌شناسی، مردم‌شناسی، عصب‌شناسی و برخی دیگر رشته‌هاست.

- فصل دهم به ترجمه ماشینی یا ترجمه مکانیکی اختصاص دارد. ترجمه به وسیله رایانه از اولین اهداف در علوم رایانه و به‌خصوص در حوزه هوش مصنوعی به حساب می‌آید. نخستین ترجمه‌ای که به‌طور کامل به وسیله رایانه انجام شد، ترجمه متنی از زبان انگلیسی به زبان روسی بود. اگرچه از آن زمان تا کنون فناوری ترجمه ماشینی پیشرفت زیادی داشته است، هنوز هم با مشکلات و نقصان‌های فراوانی روبه‌رو است. از آنجا که رایانه‌ها نمی‌توانند هم‌چون انسان هوشمند باشند، ترجمه‌ای که به وسیله آن‌ها انجام شود ترجمه ناقصی خواهد بود. نمی‌توان انتظار داشت که با استفاده از یک نرم‌افزار هر متنی به آسانی ترجمه شود. قوی‌ترین نرم‌افزارها و سامانه‌های ترجمه هوشمند، در بهترین حالت و در نزدیک‌ترین ترکیب‌های زبانی (به‌عنوان مثال فرانسه - ایتالیایی) عمل ترجمه را با دقتی در حدود ۷۰ درصد انجام می‌دهند. برای به‌دست آوردن نتیجه‌ای بهتر، ویرایشی به وسیله هوش، منطق، و شعور انسانی نیاز است. از نظر گیدر مبحث ترجمه ماشینی خیلی مورد

علاقه ترجمه‌شناسان نیست. آن‌ها این مبحث را بیش‌تر فنی و مختص مهندسان رایانه و نرم‌افزار می‌دانند. نویسنده مطالعه فرایند ترجمه اتوماتیک یا ماشینی را جزئی لاینفک از ترجمه‌شناسی می‌داند هر چند او هم اعتقاد دارد که ترجمه‌های انجام‌شده به‌وسیله ماشین، حتی در زبان‌هایی که سابقه‌ای طولانی در این زمینه دارند، راضی‌کننده نبوده و نیست. البته تلاش، اشتیاق، و تحقیقات در این رشته از طرف مهندسان رایانه بیش‌تر بوده تا زبان‌شناسانی که خیلی خوش‌بین نیستند و حذف انسان از ترجمه را غیرممکن می‌دانند.

در واقع، در سه فصل آخر کتاب نویسنده سعی می‌کند تعادل و ارتباطی بین جنبه نظری و جنبه کاربردی ترجمه‌شناسی برقرار کند. در انتها وقتی به فصل‌های کتاب و ترتیب آن‌ها نگاه می‌کنیم علاوه بر انسجام موضوعی مناسب، به‌نوعی، به‌لحاظ تاریخی سیر تحولات ترجمه‌شناسی با ترتیب فصل‌های این کتاب منطبق است.

۵. ایرادات و نقایص

این اثر هم‌چون هر اثر دیگری ایراداتی نیز دارد، هر چند هم نویسنده و هم انتشارات اثر صاحب‌نام، معتبر، و شناخته‌شده‌اند.

انتشارات دویبیک، از انتشارات باسابقه و مطرح در اروپاست و کتاب‌های ارزشمندی در زمینه‌های گوناگون به چاپ می‌رساند. با این حال چند ایراد هم در زمینه‌هایی به کتاب وارد است.

اولین مشکل در فهرست عناوین کتاب به چشم می‌خورد. در فصل سوم، دیدگاه هرمنوتیک به‌عنوان سرفصل آمده است و بقیه فصل‌ها هم‌چون زیرمجموعه‌های آن معرفی شده‌اند در صورتی که در متن کتاب این‌گونه نیست و فصل‌های دیگر فصل‌هایی مستقل‌اند و نه زیرمجموعه دیدگاه هرمنوتیک.

ایراد دیگری که قبلاً نیز در بحث حروف‌نگاری به آن اشاره شد، انتخاب حروف ریز است. علاوه بر ریز بودن حروف، متن در دو ستون، همانند روزنامه‌های خبری، چاپ شده است که خواننده را کمی آزار می‌دهد. این نوع حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی برای کتابی دانشگاهی در این سطح مرسوم نیست.

خطای دیگر، ایراد بزرگ و درخور توجهی است. در صفحه ۶۳ کتاب، در پاراگراف ششم، نویسنده بیان می‌کند که دیدگاه روان - زبان‌شناختی ترجمه در دو محور خلاصه می‌شود. مورد اول با شماره یک مشخص شده و تعریف می‌شود. اما در ادامه محور دوم

بیان نمی‌شود، بحث به سمت دیگری می‌رود و گویی نویسنده فراموش می‌کند تا بحث قبلی را ببندد و هیچ صحبتی از محور دوم به میان نمی‌آید.

ایراد دیگر مربوط به انسجام موضوعی مطالب است. در فصل پنجم کتاب زیرمجموعه‌ای مستقل به موضوع «انتخاب» و «تصمیم» اختصاص یافته است. پس از آن عنوان «استراتژی‌های ترجمه» به صورت مستقل آمده است. نکته اول این‌که موضوع انتخاب و تصمیم مترجم زیرشاخه‌ای از استراتژی‌های مترجم است و نباید قبل از آن به صورت عنوانی مستقل ذکر می‌شد. نکته بعدی این‌که، بهتر بود این مطلب در فصل سوم و در مبحث مربوط به دیدگاه‌های روان‌شناختی زبان قرار می‌گرفت. اما مسئله دیگر، که خواننده را سردرگم می‌کند، این است که در همین مبحث مربوط به «استراتژی‌های ترجمه» در صفحه ۹۸، نیم‌صفحه به دیدگاه آنتوان برمن و نظریه اخلاق او در ترجمه اختصاص یافته است، مطلبی که هیچ‌گونه سنخیتی با عنوان و موضوع این فصل ندارد. برمن بیش‌تر ترجمه را به عنوان محصول مورد مطالعه قرار می‌دهد، اما در این‌جا بحث فرایند و انتخاب استراتژی از جانب مترجم است.

نقد دیگری که بر کتاب وارد است، توجه کافی نکردن به ترجمه‌شناسان فرانسوی است. کتاب به زبان فرانسه نوشته شده است و مخاطبانی فرانسه‌زبان دارد. از طرف دیگر، واژه ترجمه‌شناسی واژه‌ای فرانسوی است و از سوی ترجمه‌شناسان فرانسوی به عنوان علمی مستقل معرفی شده است. نویسنده در بسیاری از مباحث مهم فقط به نظریات نظریه‌پردازان امریکایی و آلمانی بسنده کرده است. مسئله دیگر، نپرداختن به نظریه‌های ژان رنه لادمیرال (Jean René Ladmiral) و افکار او، در مقام یکی از بنیان‌گذاران علم ترجمه‌شناسی، است. همان‌طور که فصلی به نظریه‌های دانیکا سلسکوویچ اختصاص یافته است، بهتر بود بیش‌تر از لادمیرال نوشته می‌شد. به هر حال، او به نوعی پدر ترجمه‌شناسی فرانسه شناخته می‌شود که در تعریف، معرفت‌شناسی، و تبیین فلسفه این رشته نقش درخور توجهی داشته است و بسیاری او را بزرگ‌ترین و تأثیرگذارترین نظریه‌پرداز معاصر در ترجمه‌شناسی می‌دانند.

مورد آخر این‌که، شاید بهتر بود ماتیو گیدر فصل مستقلی را به نقد ترجمه و ارزیابی آن اختصاص می‌داد و منابع، چشم‌اندازها، و روش‌های آن را بررسی می‌کرد. امروزه الگوها و مدل‌های مختلفی از ارزیابی کیفیت ترجمه ارائه شده است که یکی از چالش‌های روز ترجمه است. از آن جمله می‌توان به دو مدل ست (SEPT) ارائه‌شده از سوی دانیل گوادک (Daniel Gouadec) و مدل سیکال (Sical) از سوی الکساندر کواکس (Alexandre Covacs) اشاره کرد.

۶. نتیجه‌گیری

با توجه به فضای دانشگاهی و منابع موجود در زمینه ترجمه‌شناسی و آموزش آن، در پایان باید گفت این کتاب در ده فصل چکیده و عصاره‌ای از ترجمه‌شناسی را به زبان ساده به خواننده منتقل می‌کند و در حال حاضر یکی از جامع‌ترین منابع آموزشی برای تدریس این رشته در دانشگاه به حساب می‌آید. آنچه به کتاب ارزش و مزیتی آموزشی می‌دهد معرفی منابع متنوع و مرتبط با هر فصل است. این کتاب به گونه‌ای نگاشته شده تا برای خواننده و به‌خصوص دانشجویان قابل فهم باشد و هم‌چنین با نقل قول‌هایی از ترجمه‌شناسان مختلف و تحلیل‌های کوتاه و مفید، تصویر و چهارچوبی مشخص از ترجمه‌شناسی به خواننده ارائه دهد. هم‌چنین به‌روز بودن منابع و بررسی بی‌طرفانه نظریه‌ها و مقایسه آن‌ها به اثر ارزش و اعتبار بالایی بخشیده است.

هنوز رشته‌ای مستقل به نام ترجمه‌شناسی در دانشگاه‌های ایران ایجاد نشده است و معمولاً فقط در گروه‌های زبان گرایش مترجمی مختص همان زبان کار می‌شود. با توجه به نوپا بودن ترجمه‌شناسی و گرایش جدیدی که در گروه‌های زبان به این رشته وجود دارد، این کتاب می‌تواند منبعی مناسب برای تدریس درس نظریه‌های ترجمه در کارشناسی ارشد و دکتری باشد.

پی‌نوشت

۱. هفتادگانی نسخه‌ای از تورات است که در قرن سوم قبل از میلاد و در دوران فرمان‌روایی بطلمیوس فیلادفوس در مصر ترجمه شده است. به دستور او، یهودیان اسکندریه کتاب عهد عتیق را به زبان یونانی ترجمه کردند. نام این نسخه برگرفته از روایتی است که کتاب را نزدیک به هفتاد تن از دانشمندان یهودی ترجمه کرده‌اند.

منابع

- Farnoud, Esmaeel (2015). *Traduction et cognition*, Presses Académiques Francophones (PAF), Saarbrücken.
- Guidère, Mathieu (2008). *Introduction à la traductologie*, De Boeck, Bruxelles.
- Holmes, James (1972). *The Name and Nature of Translation Studies*, Third International Congress of Applied Linguistics, Copenhagen.
- Hutchins, John (1993). *Vers une nouvelle époque en traduction automatique*, Troisièmes Journées Scientifiques LTT, Montréal.

- Larose, Robert (1998). "Méthodologie de l'évaluation des traductions", *Meta: journal des traducteurs*, Vol. 43, No. 2.
- Lynne, Franjé (2009). *Introduction à la Traductologie*, Mathieu Guidère, Traduire, 220.
- Lederer, Marianne (1994). *La traduction aujourd'hui*, Hachette. Paris.
- Peraldi, Sandrine (2010). *Traduction assistée par ordinateur: entre théorie et pratique*, Les Cahiers du GEPE, N°2.
- Reiss, Katharina (2012). *Problématiques de la traduction*, ed. Economica, Paris.

